

Wrocław, 19.11.2025 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Martyny Reder-Bogusz pt. „Kryzys tożsamości macierzyńskiej fazy pustego gniazda w narracjach matek dorosłych dzieci” napisanej pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Stopińskiej-Pająk prof. AWSB.

Przedłożona do recenzji praca dotyczy ważnej i interesującej problematyki doświadczenia macierzyństwa dorosłych kobiet w kontekście przeżywanego kryzysu tożsamości i fazy pustego gniazda. Jest to nowatorskie, interdyscyplinarne i pogłębione ujęcie tej tematyki, które wzbogaca polskie badania w obszarze pedagogiki i andragogiki, a także ich pokrewnych dyscyplin.

Część teoretyczna pracy składa się dwóch rozdziałów, które są ze sobą spójne i tworzą całość poświęconą zjawisku macierzyństwa i jego powiązaniu z tożsamością kobiety. Lektura obu rozdziałów skłania do pytań: jak zmienia się społeczno-kulturowy obraz macierzyństwa w ponowoczesności? Jak kobiety negocjują swoje „ja” w obliczu oczekiwań społecznych, zmieniających się norm kulturowych, a także w kontekście własnych wydarzeń biograficznych?

Rozdział pierwszy pt. „Macierzyństwo w perspektywie społecznej i jednostkowej” stanowi dobrze ustrukturyzowane wprowadzenie do problematyki podjętej przez Autorkę pracy. Już we wstępie Pani Martyna Reder-Bogusz sygnalizuje, że rozumienie macierzyństwa nie może ograniczać się do wymiaru biologicznego – jest to przede wszystkim zjawisko społeczne, osadzone w kontekście norm, ról i dyskursów kulturowych. Ta myśl koresponduje z klasycznymi ujęciami Nancy Chardow (1978), która zwracała uwagę, że macierzyństwo jest nie tylko praktyką wychowawczą, ale też jednym z kluczowych mechanizmów reprodukcji porządku społecznego i płciowego. Ważne jest także historyczne ujęcie roli matki zawarte w podrozdziale 1.2, w którym Autorka rekonstruuje ewoluujący obraz macierzyństwa – od tradycyjnego ideału matki – opiekunki po współcześnie zróżnicowane modele kobiecości, w których matka nie stanowi już jedynej figury tożsamości kobiet. To ujęcie wpisuje się w refleksję Adrienne Riche. Wyróżniła oba bowiem dwa aspekty macierzyństwa: pierwszy –

instytucjonalny i narzucony społecznie, drugi – doświadczeniowy jako osobisty i intymny. W swojej refleksji Pani Martyna Reder-Bogusz wydaje się świadomie balansować między nimi ukazując, iż współczesne matki funkcjonują na przecięciu oczekiwań społecznych i własnych pragnień (1996). W dalszej części rozdziału pojawia się refleksja nad rolą macierzyństwa w życiu współczesnej kobiety oraz nad społecznym statusem matek. Autorka pracy dostrzega wielowymiarowość doświadczenia macierzyńskiego, który cechuje pluralizm ról i postaw ukierunkowanych na różne aktywności życiowe. Takie podejście wpisuje się w nurt badań poświęconych indywidualizacji biografii (Beck & Beck-Gernsheim, 2001).

W mojej ocenie szczególną wartość ma część zatytułowana „Bycie matką jako wyzwanie kobiecego życia”, który ukazuje, iż macierzyństwo może być interpretowane jako naturalny etap kobiecej biografii. Niemniej jest również przestrzenią ambiwalencji, niepewności i konieczności nieustannego redefiniowania siebie jako kobiety. Bez wątpienia rozważania Autorki wzbogaca zwrócenie uwagi na społeczno-kulturowy dyskurs macierzyństwa, który bywa wewnętrznie sprzeczny. Na jednym biegunie znajduje się ideał matki, na drugim kobiety doświadczającej presji łączenia ról zawodowych i rodzinnych. Dysonans ten trafnie opisuje Elisabeth Badinter (2013), czy polska badaczka – Bogusława Budowska (2000) zauważając, iż współczesne kobiety funkcjonują w rzeczywistości nadmiaru wymagań.

Drugi rozdział teoretyczny pt. „Kryzys tożsamości w obliczu życiowego momentu zwrotnego”, stanowi kontynuację refleksji pierwszej części, wprowadzając wątek biograficzny. Tytuł rozdziału sugeruje, iż Autorka traktuje macierzyństwo nie tylko jako rolę społeczną, lecz także jako potencjalny moment zwrotny i wydarzenie, które redefiniuje życie kobiety. W części poświęconej pojęciu tożsamości cenne są syntetyczne opisy tradycyjnych i współczesnych koncepcji, a także odnoszenie ich do doświadczeń kobiet. Proponowane ujęcie teoretyczne wzbogaca wprowadzenie kategorii tożsamości macierzyńskiej, które w polskiej literaturze naukowej jest traktowane marginalnie. Autorka podkreśla, iż tożsamość matki nie jest tożsama z tożsamością kobiety jako takiej, lecz stanowi dynamiczny proces integracji nowej roli w ramach dotychczasowego „ja”. W tym sensie, rozważania Pani Martyny Reder-Bogusz przywołują perspektywę studiów społeczno-kulturowych nad biografią wskazując, iż kobiecość i macierzyństwo są (re)konstruowane w dialogu między doświadczeniem indywidualnym

a społecznymi oczekiwaniami (Krzyżanowska 2014). W kontekście tych rozważań szczególnie wartościowy jest podrozdział pt. „Człowiek wobec życiowego momentu zwrotnego”. Autorka pokazuje, że takie wydarzenia jak: narodziny dziecka, utrata pracy, rozwód, czy odejście dzieci z domu rodzinnego, stanowią impuls do uczenia się i (re)konstrukcji tożsamości. Ten sposób myślenia jest szczególnie interesujący, ponieważ wpisuje się w koncepcję biograficznego uczenia się, w którym doświadczenie kryzysu może doprowadzić do rozwoju osobistego (por. Alheit 2011; Dubas 2011). Zatem Autorka dysertacji nie poprzestaje na opisie trudności i kryzysów, ale wskazuje na ich potencjał rozwojowy w życiu kobiet zdolnych do refleksyjności, zmian i uczenia się. Interesujące jest, jaką rolę w tym procesie odgrywają znaczący bliscy? Jaką autonomię w procesie uczenia się z macierzyństwa mają kobiety, zwłaszcza w kontekście współczesnych debat na temat partnerskiego rodzicielstwa?

Podsumowując, Pani Martyna Reder-Bogusz przygotowała wartościową część teoretyczną, którą napisała z dużą wrażliwością i erudycją. Ujęcie akcentujące kobiecość, macierzyństwo, tożsamość, momenty zwrotne i biograficzne uczenie się, daje bardzo dobre podstawy do pogłębionego studium na temat (re)konstruowania kobiecych tożsamości. Oba rozdziały stanowią ważny głos w dyskusji o społeczno-kulturowym, ale także edukacyjnym wymiarze macierzyństwa. Pokazują zarówno obecność stereotypów i schematów determinujących kobiecą tożsamość, jak również odsłaniają potencjał emancypacyjny doświadczenia macierzyńskiego.

Rozdział metodologiczny recenzowanej dysertacji również oceniam bardzo dobrze ze względu na klarowną strukturę, przemyślane odniesienia teoretyczne oraz adekwatny dobór strategii badawczej do przyjętego przedmiotu badań. Autorka w sposób konsekwentny i zgodny ze wskazaniem N.K. Denzina i Y.S. Lincoln zaprezentowała wszystkie istotne elementy projektu metodologicznego: paradygmat i perspektywy teoretyczne, strategię badań, metody zbierania i analizy danych, a także sposoby interpretacji i prezentacji wyników. Doktorantka wskazuje także kulturowy kontekst badacza jako istotny element procesu badawczego, niemniej nie nakreśla własnego miejsca i jego złożoności w kontekście podejmowanej problematyki badawczej. W przyjętym przez Autorkę refleksyjnym podejściu badawczym, ważne miejsce zajmowałaby odpowiedź na pytanie: jakie miejsce w życiu i otaczającym ją świecie, zajmuje podejmowana problematyka badawcza? Czy i jakie były osobiste przesłanki

podjęcia tematu? Całość struktury tej części pracy dopełnia opis doboru osób badanych oraz szczegółowy opis badań, co nadaje rozdziałowi przejrzystość i spójność.

Przyjęty przez Panią Martynę Reder-Bogusz paradygmat konstruktywistyczno-interpretacyjny jest w pełni uzasadniony wobec charakteru badanego zjawiska – biograficznego uczenia się i przemian tożsamościowych kobiet w kontekście zwrotnego momentu macierzyństwa, jakim jest faza tzw. „pustego gniazda”. W tym paradygmacie centralne znaczenie ma indywidualny sens doświadczenia oraz subiektywna perspektywa uczestniczek, co znajduje bezpośrednie odzwierciedlenie w sposobie konstruowania narracji i wrażliwości interpretacyjnej badaczki. Na szczególne podkreślenie zasługuje osadzenie rozważań w filozofii hermeneutyczno-fenomenologicznej, co dodatkowo wzmacnia refleksyjny i interpretacyjny wymiar badań. Take zaplecze teoretyczne pozwala na pogłębione odczytanie znaczeń zawartych w doświadczeniach matek, przy zachowaniu wrażliwości na kontekst biograficzny oraz indywidualne przeżycia. Przedmiot badań został sformułowany poprawnie i adekwatnie – jest to analiza biograficznego uczenia się i zmian tożsamościowych w okresie przejścia, jakim jest usamodzielnienie się dzieci. Badaczka trafnie zidentyfikowała specyfikę tego doświadczenia jako zwrotnego momentu w biografii kobiet, a zarazem jako kontekstu sprzyjającego refleksji nad własną tożsamością. Wybór tej problematyki jest nie tylko poznawczo uzasadniony, ale także społecznie. Wpisuje się także w aktualne kierunki rozwoju badań w obszarze andragogiki, którą szczególnie interesuje biograficzność i analiza biografii. Cele i problemy badawcze zostały także sformułowane w sposób klarowny, jasny i spójny z przyjętym paradygmatem. Cele systematyzują działania badawcze i ukierunkowują analizę na doświadczenia macierzyńskie, uczenie się z biografii oraz przemiany tożsamościowe kobiet przeżywających moment zwrotny związany z fazą tzw. „pustego gniazda”. W doborze strategii badawczej Autorka trafnie zdecydowała się na podejście narracyjne z analizą biografii ludzkiego życia. Wybór tej metody jest w pełni uzasadniony w kontekście badań nad doświadczeniem i tożsamością. Technika wywiadu częściowo ustrukturyzowanego pozwoliła badaczce na zachowanie równowagi między swobodą wypowiedzi uczestniczek skoncentrowanych na subiektywnym sensie swoich doświadczeń macierzyńskim a porządkiem przebiegu rozmowy. Proces porządkowania i analizy danych został przeprowadzony w sposób rzetelny i transparentny. Transkrypcje wywiadów były podstawą opracowania materiału

empirycznego z wykorzystaniem Interpretacyjnej Analizy Fenomenologicznej (IPA), która okazała się adekwatnym narzędziem do badania subiektywnego sensu doświadczenia. Dzięki temu możliwe było pogłębione uchwycenie indywidualnych sposobów rozumienia i interpretowania przeżywanych zmian przez badane kobiety. Jedynym elementem wymagającym uzupełnienia jest kwestia etycznych aspektów badań. W pracy mogłoby pojawiać się odniesienie się do zasad etycznych badań jakościowych, szczególnie w kontekście prowadzenia poszukiwań z osobami, znajdującymi się w trudnych sytuacjach życiowych, np. doświadczających depresji, choroby nowotworowej lub poczucia starty. Można jednak przypuszczać, iż Autorka dysertacji kierowała się zasadą dobrowolności uczestnictwa i poufności danych (świadczą o tym zmienione imiona badanych). Warto byłoby te kwestie omówić w pracy, ponieważ refleksja nad etyką badań podkreśliłaby wrażliwość badaczki wobec badanej problematyki i uczestniczek badań. Podsumowując, rozdział metodologiczny został logicznie skonstruowany i odpowiada wysokim standardom badań jakościowych w naukach społecznych. Świadczy o dużej świadomości metodologicznej Doktorantki. Uzupełnienie go o refleksję etyczną uczyniłoby go jeszcze pełniejszym i kompletnym.

Podsumowując część tę część, Pani Martyna Reder-Bogusz wykazuje się rzetelnością metodologiczną i jednocześnie uważnością w perspektywach i ujęciach problematyki badawczej, a także realizując poszukiwania badacze.

Czwarty i piąty rozdział recenzowanej dysertacji doktorskiej stanowią najciekawszą część pracy, w których Pani Martyna Reder-Bogusz prezentuje wielowymiarowe spojrzenie na doświadczenie macierzyństwa dojrzałych kobiet analizowane w kontekście fazy „pustego gniazda”. Autorka ukazuje przy tym złożony proces przemian tożsamościowych, emocjonalnych i społecznych, jakie zachodzą w życiu kobiet, których dzieci usamodzielniają się. Analiza skoncentrowana jest na bogatym materiale empirycznym, który pozwala uchwycić indywidualne przeżycia, napięcia, a także sposoby radzenia sobie z przemianami roli matki.

Na szczególne uznanie zasługuje dobór uczestniczek badań. Wszystkie badane zostały dobrane adekwatnie do problematyki badań. Reprezentują pokolenie dojrzałych kobiet, które wchodzi w nowy etap życia redefiniując pełnioną przez siebie rolę matki. Ich historie są poruszające i zarazem inspirujące, natomiast bohaterki badań różnorodnie przeżywają macierzyństwo prezentując indywidualne refleksje, postawy wobec dorosłych dzieci i siebie

samych. Doktorantka unika uogólnień, lecz w to miejsce ukazuje mozaikę losów kobiet i ich refleksji, dzięki czemu analiza jest autentyczna i wrażliwa społecznie.

Rozdział czwarty poświęcony jest kryzysowi tożsamości macierzyńskiej w świetle badań własnych. Pani Martyna Reder-Bogusz przedstawia interesującą typologię obrazującą tożsamościowe figury matek: matka przewodniczka, matka kwoka, matka Polka oraz matka „na pół etatu”. To ujęcie stanowi ciekawą część rozdziału, ponieważ pozwala uchwycić różne strategie adaptacyjne i sposoby konstruowania siebie w roli matki po odejściu dzieci z domu. Każdy z opisów jest osadzony w materiale empirycznym i charakteryzuje tożsamości badanych kobiet, które zobrazowane są ich własnymi słowami, emocjami i decyzjami życiowymi.

Chciałabym zatrzymać się jednak przy określeniu „matka kwoka”, które choć zrozumiałe i funkcjonujące w potocznym języku, może nieść pewien ładunek stygmatyzujący i może zbyt jednoznacznie wartościować postawy kobiet. W miejsce tego terminu można byłoby zaproponować bardziej neutralny termin, np. „matka nadopiekuńcza”, który pozbawiony jest negatywnych konotacji. Być może takie ujęcie sprzyjałoby większej empatii wobec badanych kobiet i spójności z podmiotowym charakterem całej pracy.

Szczególnie wartościowa jest również część poświęcona tożsamościowemu momentowi zwrotnemu w relacji z dorosłym dzieckiem, w której znajduje się opis następujących etapów: rozpacz i tęsknota, zaprzeczenie i kontrola, poszukiwanie nowej formy matkowania, akceptacja i osadzenie w nowej rzeczywistości. Ta etapowość przemian ukazuje proces uczenia się siebie na nowo, który można opisać jako przechodzenie od utraty do odbudowy tożsamości. Niemniej, tak ujęty rozwój, nie dotyczy wszystkich matek. Myślę, że Autorka pracy trafnie odczytuje te momenty jako przejawy biograficznego „zwrotu”, choć można się zastanawiać na tym, na ile ów zwrot rzeczywiście jest wywołany samym syndromem pustego gniazda. W narracjach badanych pojawiają się bowiem, często równolegle, inne wydarzenia o charakterze biograficznych epifanii: choroba, rozwód, utrata pracy, śmierć bliskiej osoby, pojawienie się wnuków. Wydaje mi się, iż ów splot wielu zdarzeń i przeżyć, a nie jeden punkt zwrotny, decyduje o rekonstrukcji tożsamości. W związku z tym, można byłoby pogłębić refleksję o przenikaniu się tych doświadczeń, które jednocześnie współtworzą „mapy życia” kobiet w okresie późnej dorosłości. Owa różnorodność doświadczeń obecna w historiach badanych prowadzić może do refleksji, iż edukacyjny potencjał macierzyństwa nie

wynika z jednego doświadczenia, lecz jest sumą wielu przeżyć, napięć, strat i sukcesów. Macierzyństwo może być postrzegane jako proces całościowego uczenia się, które przenika wiele obszarów i okresów życia kobiet. Autorka słusznie zwraca też uwagę, iż w rozwoju doświadczenia macierzyństwa istotną rolę odgrywa kontekst społeczno-kulturowy. Badane kobiety (52+) dorastały w rzeczywistości, w której wzorzec kobiecości i macierzyństwa zakorzeniony był w ówczesnej tradycji i oczekiwaniach tworzących wzorzec „dobrej matki”. Analiza ukazuje jak intensywnie wzorzec ten oddziaływał na samoocenę kobiet w roli matki.

W piątym rozdziale dysertacji doktorskiej Pani Martyna Reder-Bogusz kontynuuje tę refleksję i zestawia indywidualne doświadczenia kobiet z szerszym tłem pokoleniowym i społeczno-kulturowym. W refleksji Autorki macierzyński wzorzec jawi się z jednej strony jako drogowskaz, z drugiej natomiast jako ograniczenie autonomii kobiet. Bowiem ideały i normy pokoleniowe mogą mieć zarówno rozwojowy potencjał, jak i reprodukcyjny. Uważam, że omówienie znaczenia postaci ojcowskiej w doświadczaniu pustego gniazda i tym samym w kontekście przeżywania roli matki, stanowi bardzo cenny i często pomijany element w badaniach nad macierzyństwem. Zdecydowanie w tej perspektywie można dostrzec dynamikę relacji macierzyńskich, zwłaszcza w sytuacji, gdy jej struktura ulega ona zmianie.

Warto zwrócić uwagę, iż w swojej analizie Doktorantka nie ulega trudnych pytań o to, jak kobiety odzyskują autonomię po odejściu z domu swoich dzieci lub przeciwnie – pozostają uwięzione w społeczno-kulturowych rolach i wynikających z nich oczekiwaniach. Dostrzegam empatię i wrażliwość Autorki w roli badaczki, która pozwoliła jej zachować równowagę między opisem a interpretacją pozbawioną oceny. Cenne jest także ilustrowanie materiału empirycznego bogatymi i różnorodnymi cytatami badanych, które wnoszą do tekstu autentyczność i emocjonalną głębię kobiecych historii. Dzięki nim, rozdziały prezentujące wnioski z badań nie są jedynie naukową analizą, ale także świadectwem ludzkiego doświadczenia.

Chciałabym także zauważyć, iż Pani Martyna Reder-Bogusz podejmuje temat niszowy na gruncie polskich badań pedagogicznych i andragogicznych. Problematyka macierzyństwa w fazie pustego gniazda, która traktowana jest zarówno jako kryzys, jak również jako okres rozwoju i uczenia się, jest wciąż rzadko obecna w literaturze naukowej. W tym sensie praca wnosi oryginalny wkład w rozważania o biografii dojrzałych kobiet. Myślę, że można byłoby

we wnioskach wprowadzić nieco więcej odniesień do biograficznego uczenia się, np. w ujęciu P. Alheita. Mógłby to być potencjalny kierunek dalszych rozważań Autorki.

Podsumowując, część prezentująca wnioski z badań własnych stanowi bardzo wartościową część pracy doktorskiej. W swoich rozważaniach, Autorka łączy refleksję teoretyczną z wrażliwością analityczną, empatią i dojrzałością wobec zgromadzonego materiału empirycznego. Bowiem nie tylko opisuje ona doświadczenia macierzyńskie badanych kobiet, szczególnie w kontekście fazy pustego gniazda, ale uwypatnia ich edukacyjny sens. Przedstawia historie kobiet w roli matek, które wciąż poszukują, zmieniają się i uczą.

Pod względem językowym i formalnym, recenzowaną pracę doktorską oceniam wysoko. Struktura pracy, a także kwestie redakcyjne zostały dobrze opracowane i zgodnie z przyjętymi kryteriami przygotowywania pracy doktorskiej. Autorka zastosowała naukowy styl pracy oraz odwołała się do terminologii naukowej z dziedziny nauk społecznych i dyscypliny pedagogiki.

Konkluzja

Zgodnie z aktualnie obowiązującymi aktami prawnymi, rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę kandydata do stopnia naukowego w danej dyscyplinie naukowej. Przedłożona do recenzji dysertacja autorstwa Pani mgr Martyny Reder-Bogusz w pełni odpowiada tym kryteriom i spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. z 2023 r., poz. 742). Jest wyrazem opanowania przez Autorkę wiedzy w zakresie podjętej problematyki na podstawie bogatej literatury przedmiotu; opanowaniem warsztatu metodologicznego i badawczego oraz samodzielności myślowej i refleksji. Wskazane przeze mnie w recenzji uwagi i sugestie mogą posłużyć Autorce na etapie przygotowania dysertacji doktorskiej do publikacji.

Wymienione walory stanowią podstawę do sformułowania wniosku o dopuszczenie Pani Martyny Reder-Bogusz do dalszych etapów przewodu doktorskiego i do publicznej obrony. Dlatego też zgłaszam Radzie Dyscypliny Pedagogika Akademii WSB wniosek o dopuszczenie Pani Martyny Reder-Bogusz do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Jednocześnie składam także wniosek o wyróżnienie pracy doktorskiej. Przygotowana została

na bardzo dobrych podstawach teoretycznych, metodologicznych i badawczych. Poszukiwania badawcze zostały zaprojektowane i przeprowadzone z dużą starannością, natomiast Autorka wykazała się dojrzałością, wrażliwością i uważnością badawczą. Podjęta problematyka badawcza jest niszowa w polskiej pedagogice i andragogice, tym samym wypełnia lukę w krajowych badaniach dostarczających nowych, wartościowych wniosków. Nie ulega wątpliwości, iż praca zasługuje na opublikowanie.

Bibliografia:

- Alheit P. (2011), *Podejście biograficzne do całościowego uczenia się*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, nr 3 (55).
- Badinter E. (2013), *Konflikt kobieta matka*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*, SAGE Publications, New York.
- Budrowska B. (2000), *Macierzyństwo jako punkt zwrotny w życiu kobiety*, Wydawnictwo Funna, Wrocław.
- Chodorow, N. (1978). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. University of California Press, San Francisco.
- Dubas E. (2011), *Uczenie się z biografii Innych – wprowadzenie*, [w:] E. Dubas, W. Świtalski (red.), *Uczenie się z biografii innych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Krzyżanowska N. (2014), *Konstruowanie macierzyństwa jako kwestii społecznej na przykładzie dyskursów polskiej sfery publicznej*, „Kultura i Edukacja”, nr 4.

Andrzej Krzyżanowski

